

Magyar hegedűsök:

FLESCH KÁROLY (1873 Moson–1944 Luzern)

A XIX. század nagy magyar hegedűmestereinek sorát Böhm József, Joachim József, Auer Lipót és Hubay Jenő után Flesch Károly folytatja.

Mielőtt az egyetemes hegedűjáték szempontjából nagy jelentőségű művész és pedagógus életútjával közelebről megismerkednénk, életrajzi visszaemlékezéseiből idézünk (The Memoirs of Carl Flesch, New York, 1958., 314.I.):

„Amikor 1919-ben tudomásomra jutott, hogy a bécsi zeneakadémia engem kíván megbízni a hegedű mesteriskola vezetésével – mely poszt Otakar Čevèik Csehszlovákiába történő visszaköltözését követően üresedett meg (megj.: Čevèik 1875-től Kijevben, 1892-től Prágában, 1909-től Bécsben majd 1919-től ismét Prágában tanított) – eleinte hajlottam rá, hogy vállalom a feladatot. Csábított a gondolat, hogy ott folytatom, ahol Böhm József abbahagyta, azaz, hogy mintegy hetvenévi stagnálás után nemzetközi jelentőségű hegedűiskolát alapítsak Bécsben, és a koncertterem pódiumára irányítsam át mindazokat az értékes tehetségeket, akik évtizedeken keresztül a zenekari munkának szentelték életüket, a sramlizenekaroktól egészen a Bécsi Filharmonikusokig. Amikor azonban olvastam a bécsi lapokban, hogy az önkormányzati szervek bizonytalanok, vajon Rosénak vagy nekem kínálják-e fel az állást – aki nagy muzsikusi és technikai kiválóságai ellenére voltaképpen teljesen tehetségtelen tanár volt –, kénytelen voltam levonni a következtetést: a felelős bécsi köröknek nincs érzékük a tanítás apró nüanszai iránt. Így inkább Berlinben maradtam, ahol kevesebb tehetséges növendéket lehetett találni, viszont jobban tisztában voltak azzal, mitől jó tanár valaki...”

Flesch Károlyt 1944 november 15-én, ál-mában érte a halál Svájcban, luzerni otthonában. Az imént idézett könyv végén (366. 1) fia a következőket írja: „Max Rostal és Cundell úr ösztönzésére a Guildhall School (megj.: a londoni Guildhall School of Music zeneakadémiáról van szó, amelynek 1943-58 között volt hegedűprofesszora Max Rostal, Flesch tanítványa, majd 1928-tól asszisztense; Edric Cundell az intézmény igazgatója volt. Lásd: Flesch: Erinnerung eines Geigers, 203.1) Flesch Károly emlékéremet alapított »For Excellence in Violin Playing« (A kiváló hegedűjátékért), ami ma évente odaítélésre kerülő

díj, és a fiatal hegedűsök az egész világon sóvárognak utána. Hozzáillő emlék ez ahhoz az emberhez, aki számára munkájának legfontosabb része a tanítás volt.”

Fleschnek nem adatott meg, hogy Böhm József munkájának folytatója legyen Bécsben. Helyette Berlin, Philadelphia, London, Amszterdam, Luzern jutott neki – meg az örökkévalóság, amíg hegedűjáték lesz a világon. Mert az igazi művészet és tudás túl lép minden hivatalnoki okoskodáson.

Flesch 1940-ben írta meg visszaemlékezéseit, és a német nyelvű kézirat alapján fia, C.F. Flesch adta ki azt „Erinnerungen eines Geigers” címmel. A német nyelvű életrajz először 1960-ban jelent meg Freiburg-ban (im Breisgau), Dél-Németországban.

Az angol nyelvű Flesch-életrajz (The Memoirs of Carl Flesch) 1957-ben jelent meg Londonban, majd 1958-ban, New Yorkban. Ez a mű Hans Keller munkája, aki Flesch akkor még csak kéziratban meglévő feljegyzései alapján, Flesch fia segítségével és közreműködésével állította össze az életrajzi anyagot. A könyv előszavában Keller a következőket írja: „Flesch Memoárjának ez az első kiadása; a német eredeti még kéziratban van. Fia, C.F. Fleschnek nagylelkű segítségével foglaltam azt tömör formába és adtam ki, aki szinte sohasem ellenezte javaslataimat, viszont amikor arra sor került, gondosan ügyeltem az ő igényeire, és sohasem húztam ki bizonyos fordítási és fogalmazási részletekre vonatkozó tanácsait. Úgy gondolom, elmondható, aligha maradt ki bármilyen fontosabb zenei vonatkozású dolog.”

Hans Keller gondos munkájának köszönhetően az angol nyelvű kiadásban nagyon sok értékes magyarázó jegyzet is helyet kapott. A német és az angol nyelvű kiadás nem azonos, az angol változat kiadója bővebb életrajzi ismertetésre törekedett.

Flesch Károlynak, a hegedűjáték nagy alakjának emlékét ma már nemcsak a londoni Flesch-verseny őrzi. Szülővárosa, Mosonmagyaróvár (Moson, a szülőhely 1939-ben egyesült Magyaróvárral) is példamutatóan ápolja világhírű szülőtte emlékét.

A magyarországi Flesch-kultusz felélesztésében kiemelkedő szerepet játszott az időközben elhunyt, szintén mosonmagyaróvári

Csiszár Péter, aki „Flesch Károly – Egy világhírű hegedűművész” címmel (Műhely, Győr 1978/I., 46-55.I.) emlékezett meg róla. Most ebből idézünk: „A Flesch család sziléziai zsidó származású. Ma már szinte lehetetlen megállapítani, mikor telepedtek le Magyarország északnyugati csücskében, Rajkán. A nagypapa itt kereskedő volt.

Az apa, Flesch Salamon Rajkán született. Nem követte atyja üzleti tevékenységét, hivatásul az orvosi pályát választotta. Amikor megházasodott, Klein győri bútorkereskedő leányát, Johannát vette feleségül. Saját házuk nem lévén, a Lang Mátyás tulajdonát képező 159. számú házat (Szent István út 255.) bérelték. Itt látta meg a napvilágot 1873. október 9-én a hat gyermek közül ötödikként – Flesch Károly...”

De adjuk át a szót most Fleschnek, hiszen a magyar olvasóközönség mindmáig nem rendelkezik hiteles forrással gyermekkoráról, pályakezdéséről. Ezt a régi adósságot kívánjuk törleszteni, amikor teljes terjedelmében közreadjuk az angol nyelven megjelent Flesch-életrajz első fejezetét, amelyben Flesch Károly gyermekkoráról mesél, a második fejezetből idézett részletek segítségével pedig figyelemmel kísérhetjük sorsának alakulását 17 éves koráig, amikor felveszik a párizsi konzervatóriumba. Úgy éreztük, legmáltóbban úgy tisztelgetünk emléke előtt, ha magyar fordításban közreadjuk ezeket a részleteket. Személyes, őszinte hangját nem helyettesítheti semmilyen zenetörténeti összegzés, olvasását különösen fiatal hegedűsöknek ajánljuk.

Tanulmányunk második részében majd életének további alakulását követjük nyomon, lehetőleg minél gyakrabban megszólaltatva magát Flesch Károlyt is.

MOSON (1873–1883)

Az első tíz év

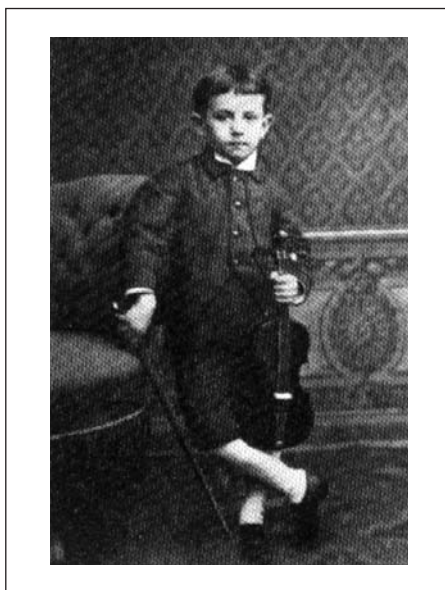
1873 október 9-én születtem Mosonban (Wieselburg), egy kis magyar mezővárosban (megj.: Flesch a Marktflecke szót használja, gondosan utalva szülővárosa vásártartási jogára), amelynek mintegy 6000 német anyanyelvű lakosa volt, főleg földművesek. Az egész térség muzikusokat termő helyként vált ismertté: Haydn, Liszt, Nikisch, Richter János, Dohnányi, Mosonyi és többek között a híres Wagner-énekes, Klafsky

Katalin (megj.: 1855-ben született Mosonszentjánoson, bővebben lásd: Brockhaus lex.) – valamilyen mintegy 50 kilométer kiterjedésű területen belül születtek. Apám általános orvos és egyben az ott állomásozó kis helyőrség katonaeorvosa volt. Nagypapa és dédapja nagy tiszteletben álló rabbi, apja egyszerű ruhakereskedő volt – remek megjelenésű, a közösségben tekintélyes személy, igen vallásos, ortodox zsidó hetvenöt éves korában halt meg. Négy gyermeke közül apám volt az egyetlen, aki szakmai elhivatottságot érzett. Kitűnő iskolázatásban részesült; szokta mesélni, hogy az ő idejében a magyar nyilvános iskolákban kellett tudni latinul, mindenestre tény, hogy amikor kollégáival konzultált, folyékony latin tudásról tett bizonyosságot. Eredeti gondolkodásmódja, lágy szíve volt; jóllehet, a javarészt tanulatlan magyar paraszttal szemben kifejllesztett egyfajta nyers modort. Közismert volt róla, hogy a szegényeket ingyen kezeli, aminek következtében jóságával gyakran visszaéltek. Szakmai képességeit tekintve mind a laikusok, mind pedig a kollégák előtt szaktekintélynek számított. Egyetemes ismeretei, képessége, a mi specializálódásra szakosodott korunkban szinte hihetetlennek tűnne. Foglalkozását inkább tekintette misszióknak, mint pénzkereseti forrásnak. Mint Moson legnépszerűbb személyisége, a régi iskola szerinti, tipikus családi orvos volt, akivel testi és lelki bajait illetően konzultáltak mind a keresztények, mind pedig a zsidók. Természetesen nem volt modern, fertőzésgátló elővigyázatosság által tiszteletben tartott rendelési idő akkoriban; az orvos egyszerűen csak kezét mosott, ha fertőzési veszély fenyegetett, vagy ha az egy mást követően kezelt testrészek történetesen teljesen ellentétes jellegűek voltak. Esetenként nekünk, gyerekeknek kellett segédkeznünk az operációknál; rémülettel emlékszem vissza, amikor egy fiatalember sebészeti kezelésénél működtem közre, akit szerenádozás közben vetélytársa hasba szúrt.

Mint afféle régi vágású ember, az ölelgetést apám méltóságon alulinak tartotta; bár gyermekeit nagyon is szerette, a szeretet jóformán minden feljükk irányuló fizikai kifejezésének gátat szabott, amint hat éves korukban iskolába kezdtek járni; ettől kezdve a gondoskodást, mint szigorú pedagógus vette át. Mindent együttvéve tény, hogy életmódját spártai egyszerűség jellemezte. Napjai végéhez közeledve, az egész háznépre ráerőltette a gyakori, könnyű étkezést, leves és főtt marhahús fogyasztását zöldségfélékkel; csak sabbathkor kaptunk hagyományos libasültet.

Viszonylagos értelemben véve jövedelme óriási volt; mégis, csupán csekély összeget hagyott hátra, amikor 1907-ben, 67 éves ko-

rában tüdőgyulladásban meghalt, ugyanis mindig azt a nemes elvet követte, hogy gyermekeinek iskoláztatására fordítja megtakarításait. A német-magyar szokásoknak megfelelően franciasvájci nevelőnő lakott nátlunk, aki nyelve alapelemeire tanított bennünket. Kötelező volt valamilyen hangszer tanulása is. Sőt, még az is magától értetődő volt, ha egy cseperedő fiatalembert történetesen egy vidéki városba vagy fővárosba küldtek, hogy tanulmányait befejezze. Apám morgolódás nélkül állta az ezzel járó, aránytalanul magas költségeket. Sok pácienszt kellett kezelnie, mire elő tudta teremteni, ami párizsi tanulmányaim első éveire kellett. A ránk pazarolt tanítási költségek jövedelméhez viszonyítva aránytalanul magasak voltak. Szerencsére megérte befektetéseinek megtérülését.

Flesch Károly 6 éves korában

A munka volt a hitvallása. Semmilyen körülmények között nem tűrte a semmittevést. Szinte sablonszerű kérdése volt: „Most éppen mit csinálsz?” Az ő módszeres nevelésének köszönhettem, hogy a későbbi évek során mohó szükségét éreztem, hogy tevékeny legyek, amiben szinte már túlzásba is estem; az „utazgatások” nem csupán ellenszenvesek voltak számomra, de valósággal idegrohamot idéztek elő.

Anyámnak nemes arcvonásai voltak klasszikus görög orr, amit sajnos nem örököltem, és rendkívül szép vonalú száj, rejtélyes Mona Lisa mosollyal, egy olyan tulajdonság, amit örökölt, egészen az ükunokáig. Nagyon tűzrólpattant és energikus volt, igen hirtelen haragú tudott lenni; tizenhat éves koromban kaptam tőle pofont utoljára. Bennünket, gyermekeket azonban mélységes kapcsolat fűzött hozzá; nála odaadóbb anyát nehéz lett volna elképzelni.

Aránylag fiatalon, 52 éves korában hunyt el mellrák következtében – ez szinte mintapéldánya volt a házastársi diagnózisnak és kezelésnek. Ugyanis, amikor a betegség első jeleit apám észrevette, elvetette a rosszindulatú daganat gondolatát (aminek jeleit saját tapasztalatából nagyon is jól ismerte) és bebeszélte magának, hogy jóindulatú daganattal áll szemben. Amikor az operációról végül döntés született, már túl késő volt; másfél évvel később meghalt. Orvosfeleség lévén nem voltak illúziói állapotát illetően, mélységes mélabú kerítette hatalmába, amittől csak a halál szabadította meg.

Szüleim mintaházasságban éltek, habár gyakran voltak családi viharok, amelyeket anyám szenvedélyes természete idézett elő. Mint akiket egymásnak teremtettek, úgy kezdődött – a mulatságos történetet apám beszélte el nekem részletesen, egy kivételesen beszédes hangulatában, anyám temetésének napján. Mint frissen végzett orvos, rátermett feleséget készült keresni és ennek érdekében egyik bécsi barátjával lépett kapcsolatba. A házassági célszemély szemrevételezését az utóbbi lakásán szervezték meg, de nem kielégítő eredménnyel: a pályázó nem vonzódott a javasolt menyasszonyhoz. A lakásból távozóban beleütközött egy csinos, fiatal lányba, akit igen vonzónak talált. Rögtön visszafordult, és érdeklődött a házigazdánál, ki a fiatal lány. „A lányom.” „Nos, a te lányod az, akit feleségül akarok venni!”

Szüleim alapvetően különböző személyisége az okozója annak a bennem meglévő, alapvető jellemvonásbeli kettőségnek, amely ösztönző és gátló hatása révén művészi és személyiségbeli fejlődéseimre kihatott. Apámtól örököltem a rám jellemző módszerességet és elemző hajlamot csakúgy, mint idegenkedésemet a feltűnéskeltéstől – némi fenntartással. Másfelől, természetem tüzes oldalát anyámnak köszönhetem. Az egyik a másik mellett létező, egymástól független, két ellentétes alkat mindig is meghatározta lelki alkatomat; tudok impulzív és megfontolt, lelkesült és mérlegelő lenni – nemcsak egymás után, de tulajdonképpen egyazon időben is. Akárcsak anyám, képes vagyok átélteni a gyermeki természet veleszületett, spontán szeretetét és gyűlöletét; apámtól van a filozófus kritikus magatartása. Képes voltam a legmélyebb szenvedéllyel muzsikálni, és egyidejűleg írni „A hegedűjáték alapjai”-t (megj.: angolul Basic Studies, németül Urstudien für Violine, a mű 1911-ben készült) és a Hegedűjáték művészetét (Art of Violin Playing; Die Kunst des Violinspiels, 1923-28). Ebből a szempontból embertársaim soha nem értettek meg igazán. Némelyek mindent kikalkuláló, boncolgató pedagógusnak tartanak, mások pedig mindenk-

előtt élénk, impulzív előadóművésznek. Ami a realitást illeti alkati szempontból: mindig, mindkettő voltam egyidőben. Előadóművészként soha nem sikerült egységbe forrasztani ezeket az ellentétes tulajdonságokat. Csak tanári pályafutásom későbbi éveiben során éreztem úgy, hogy teljesen megfelelek pályám elvárásainak abban a tekintetben, hogy képes vagyok egyidejűleg annak szolgálatába állítani a bennem meglévő intellektuális és érzelmi oldalt: először analizálva a növendék próbálkozásait, és közvetlenül azután újjáteremtve számára azt az elvégzendő munkát, amit a művészet megkíván.

A fényképek és az idősebb családtagok elbeszélése szerint eleven és szép fiúcska voltam. Idő előtt jelentkező tehetségem arra ösztönözte szüleimet, hogy négy éves és tizenegy hónapos koromban iskolába adjanak. Emiatt a korai „betörés” miatt kellett szenvednem bécsi iskolaéveim alatt, amikor képtelen voltam koncentrálni – ez olyan alkalmatlanság volt, amiről azt hitték, hogy rosszindulat vagy tehetségtelenség van mögötte.

Gyermekkoromban voltak keresztény és zsidó iskolák; természetesen zsidó iskolába adtak, ahol németet és hébert tanultam, és minden egyebet, amiről az ember úgy gondolta, hogy szükség van rá az életben. Mielőtt elértem a hatéves kort, égetővé vált zenei pályafutásom kérdése.

Most, ezen a helyen kellene beilleszteni a megszokott, érzelmileg kiszínezett anekdotát a sors keze által kiválasztott fiatal hegedűsről, viszont tény, hogy ezt a különleges hangszert mégsem magam választottam: szüleim választották nekem. Nővérem és két bátyám számára a zongorát jelölték ki (összesen hatan voltunk gyerekek); az iskola négykor fejeződött be, a zongoragyakorlás hétkor, azután ettünk és mentünk aludni. Így egyáltalán nem is lett volna lehetőségem zongorázni, és olyan hangszert kellett tanulnom, amin akkor is gyakorolhatok, amikor a többiek el vannak foglalva a zongorázással. Hát így találkoztunk: a hegedű és én; mindenesetre tény, hogy az én esetem tipikus volt. A két éves gyerekről szóló történet, aki a szivardobozra kifeszített dróton tanul pengetni – mese a javából. Az ösztönzés majdnem mindig a környezet hatására történik, a gyerek is csak azért boldog, hogy lehetősége van kielégíteni játékosztónét. Egy bizonyos hangszer iránti határozott, ösztönös előszeretettel rendkívül ritka, sőt, amikor a későbbi évek során a növendék hangszert változtat, ez izomzatbeli gátlások által meghatározott motívumokra vezethető vissza.

Nem sokkal hatéves korom előtt aztán szüleim egy szíjgyártót bíztak meg a feladattal, hogy engem a hegedűjáték alapismere-

teire tanítson. Hegedűsi hírnevét annak a körülménynek köszönhettem, hogy minden vasárnap a templom első (és egyetlen) pulthánál játszott. Zenében való járatlanságuk ellenére szüleimnek némi kétségei lehettek tanári metódusát illetően, úgyhogy a kellő időben magasabb rangú személyiséghez helyeztek át: a helyi tűzoltózenekar karmestereinek növendéke lettem. Ez a jó kedélyű ember tizennyolc hónap tanítás után elhatározta, hogy oktatómunkájának gyümölcseit bemutató meglepetést készít elő: megtanított néhány tánc eljátszására és elvitte a hegedűmet a búcsúba, ahová a szüleimmel mentem; ott váratlanul felemelt az asztalra, ami körül a zenészek ültek félliteres korsóik mellett, és elhúztam egy vagy két táncot a földműveseknek. Olyan szenzációt keltettem, hogy a táncoló párok félbehagyták a Ländlert, és úgy bámulták „Flesch doktor fiát”, mintha ő lenne a világ hetedik csodája. Ez volt az első és talán egyetlen alkalom, amikor szüleim teljesen elégedettek voltak, és örömeiket lelték művészi tevékenységemben, tanárom hírneve pedig gigantikus méreteket ért el: ettől fogva tekintélye szent és sérthetetlen volt.

Időközben aztán szorgosan nyekergettem a hangszert, hetente háromszor volt hegedűóráim. A mi vidékiünkön Schön hegedűiskoláját tartották nagy becsben (Keller, a fordító megjegyzése: Moritz Schön, 1808-1885, Ries és Spohr tanítványa, Breslauban tanított, hegedűgyakorlatokat írt); amennyire és tudom, tény, hogy nem volt rosszabb, mint bármi más: ebben a stádiumban nem is annyira az volt a kérdés, hogy „mit”, hanem a „hogyan”. És az utóbbi szempontból a dolgok rendkívül balul mentek; manapság már szinte lehetetlen fogalmat alkotni arról a fajta hegedűoktatásról, amiben tíz éves koromig részesültem.

Mivel a legtöbb Schön-etűdhez második hegedűszólam is van, tanárom mindig velem hegedült; emiatt lehetetlen volt kideríteni, melyikünk játszik hamisan. Ami az otthoni feladatokat illeti, naponta egy órát kellett gyakorolnom, és kínos aprólékosággal ellenőrizték, hogy az egy perccel se legyen kevesebb. Ez az elviselhetetlen kényszer csakhamar heves ellenállást váltott ki belőlem, és az összes rendelkezésemre álló eszközzel szabotálni kezdtem a gyakorlást. Azok, akik ismerik előadóművészi és tanári pályámat, és tudatában vannak annak, hogy számomra az emberi tulajdonságok közül a kötelességtudat áll az első helyen, kétségtelenül megpödvé szereznek tudomást arról, hogy gyermekként fáradtságot nem kímélve igyekeztem lerövidíteni a gyakorlási időt; így nagyórákat előre szoktam állítani negyed órával, kettévágtam húrjaimat, és így tovább.

A hegedűórák alatt tanárom gyakran koppintott rá körmömre vonójával, hogy tartsam a helyes tempót: foglalkozásának megfelelően a ritmus volt a legfőbb követelmény. Így, négy hosszú éven át végigvonsoztam magamat a Schön-gyakorlatok száraz ágain, amelyek között ritkán jelentettek megkönnyebbülést olasz operákból való áriák, Schubert-dalok, népszerű kamaraművekből vett dallamkivonatok – röviden szólva az a fajta anyag, amit az amatőrök számára készült gyűjtemények tartalmaznak. Ezek után egyáltalán nem meglepő, hogy kezdeti fejlődésem fokozatosan leállt, a későbbiekben, játékomban félreérthetetlenül megmutatkoztak a hanyatlás jelei, ami végül is rádöbbenette szüleimet arra, hogy talán mégsem ez a művészethez, a művészi tökéletességhez vezető helyes út.

Időközben befejeztem elemi iskolai tanulmányaimat és beiratkoztam a gimnáziumba Mogyoróváron, Magyarországon, két kilométerre Mosontól, amely szerzetesek (megj.: piaristák) irányításával működött. Ez minden reggel hét órát kelést jelentett, mivel az iskola nyolckor kezdődött és gyakori havazás tette az utat igen fáradságossá. Habár magyar nyelvismeretem egyáltalán nem volt nagy, egészen jól boldogultam, sőt a karácsony előtti első negyedévben az ötven tanulókból álló csoportban a harmadik lettem. Izgatottan rohantam haza a kemény fagyban a sok kitüntető osztályzattal, és a rákövetkező napon magas lázam lett, ami rögtön veszedelmes orbánczá fejlődött az arcmonon – ez volt az egyetlen komolyabb betegségem életemben.

Szüleim végül úgy döntöttek, hogy hegedűtanulmányaimat komolyabb úton kell folytatnom. Pillanatnyi játéktudásom szerény eredményei ellenére mégis úgy tűnt, hogy a mód, ahogy zenélek valami olyan meghatározhatatlan valamit mutat, ami a feltételezett különleges tehetség meglétét bizonyítja. Későbbi tanári tapasztalom szemszögéből nézve az ilyen formában meglévő művészi fejlődés esetében, a kedvező előjelzés számára az egyetlen alap a fiatal hegedűs általános viselkedésmódja, testtartása, magatartása, kifejezési igénye, stb., mivel a technikai, hangbeli vagy előadói tulajdonságok kézzelfogható eredményei sehogy sem tudnak felszínre jönni olyan kezdetleges tanításból, mint amilyenben én részesültem.

Szüleim Bécszet választották jövődőlbeli tanulmányaim színhelyéül mind zenei, mind iskolai téren, nemcsak azért, mert mindekelőtt németnek tartottuk magunkat, hanem azért is, mert anyám nővére és két bátyja ott élt. (Megj.: Flesch identitástudatát mindvégig, még a legnehezebb idők-

ben is megőrizte, ugyanígy magyar állampolgárságát is.) Ily módon gondtalan gyermekkorom idő előtt véget ért, még ha nem is volt nehéz búcsút mondani a szülői háznak. Csak a későbbi évek során ébredtem teljesen tudatára, milyen erősen kötődök szülővárosomhoz, az alsó középosztálynak ehhez a komótos életvitelű, vidékies életmódjához: ha az ember falun születik, az örök időkre büvkörében tartja őt.

Nem töltöttem még be tizedik évemet, amikor 1883 júliusában anyám Bécsbe utazott velem. Ettől fogva Közép-Európa zenei életének résztvevője lettem.

BÉCS (1883–1890) Tízévtől tizenhét éves korig

Bécsbe érkezve nagyapám „A fehér orosz-lánhoz” elnevezésű szállodájában, a Salzriesben szálltunk meg, ami abban az időben düledező, piszkos, undorító szagokat árasztó városnegyed volt. Nagyapám lakása viszont elfogadható volt, mivel a ház legjobb részét szerezte meg maga, és családja számára. Ennek ellenére számtalan csótány telepedett meg a konyhában és töltött el engem – akinek otthona a tisztaság mintaképe volt – leírhatatlan rémülettel. A patkányok félelmet nem ismerve nyüzsgöttek az udvaron, a nyomóskút tájékán, miközben a szállóvendégek szállították a poloskákat és a bolhákat, Bécs kedvenc élősdijeit. Nagyon mély alvónak kellett lennem, hogy nem voltam tudatában e vérszívó élősködők tevékenységének. Ezzel szemben nagyon érdekelt a szállodán belüli és kívüli változatos élet, sőt még egy gyermekkori poézissal teli barátság is kialakult köztem és egy hozzám hasonló korú, angyali megjelenésű kislány között.

Világosan emlékszem rá, amikor egyszer ellátogattunk a Práterbe, az elektromos eszközök kiállítására: ott láttam először telefont életemben.

Anyám közben azzal volt elfoglalva, hogy megfelelő hegedűtanárt keressen számomra. Választása egy Adolf Back nevű hegedűsre esett, aki jó hírű alsó fokú hegedűtanárnaként volt ismert bizonyos kispolgári körökben. Hegedűtudása persze nem volt valami nagy, és művészi szempontból a távolság egészen kicsiny volt közte és mosoni tanárom között; mégis, ő Bécsben élt, ahol gyakran volt alkalma meglehetősen jó hegedűlést hallani. Tanítványai között volt Artur Bodanzki, aki sok éven át volt a new yorki Metropolitan Opera kiváló hírnévnek örvendő karmestere (megj.: korábban Mahler asszisztense volt a bécsi operában), és Back

saját fia, Oszkár, aki később igen megbecsült tanár lett Brüsszselben és Amszterdamban. Mellesleg szólva, az idősebbik Backnak a vonójában két vagy három szál szőr volt: házügynökként tevékenykedett, de egyéb üzleti ügyekről is tárgyalt, ha az jövedelmet hozott; viszont hajlamos volt rá, hogy üzleti ügyeivel kapcsolatos aggodalmi miatt gondolatai elterelődjenek a hegedűórák alatt. Rendkívül lassú vibrátója volt és első oktatói intézkedése volt megosztani velem annak „előnyeit”, aminek az lett az eredménye, hogy később a legnagyobb nehézséget jelentette számomra, hogyan szabaduljak meg ettől. Összességében, bár egy fikarcnyival jobb volt ez annál az oktatásnál, amiben előzőleg részesültem, tanítása mégis meglehetősen primitív színvonalon állt. Két, irányítása alatt eltöltött évem elvesztegetett idő volt, de a későbbiek szempontjából arra volt jó, hogy újra meg újra figyelmeztessen a növénydekek szüleit: az alsó fokú oktatáshoz csak a legjobb tanár az elég jó tanár. Az esetek többségében az ártnak, amiket a hibás vagy esetleg hiányos alapismeretek okoznak, szinte helyrehozhatatlanok. És csak a legnagyobb tehetségek járnak időnként sikerrel, intenzív szellemi és fizikai erőfeszítéssel bepótolva azt, ami a meghatározó kezdeti szakaszban el lett hanyagolva.

Back komponistaként is tevékeny volt, és több triót „követett el” három hegedűre, melyeknek az időnként sorra kerülő hangversenyeken történő előadása tanítványainak hagyományos feladata volt.

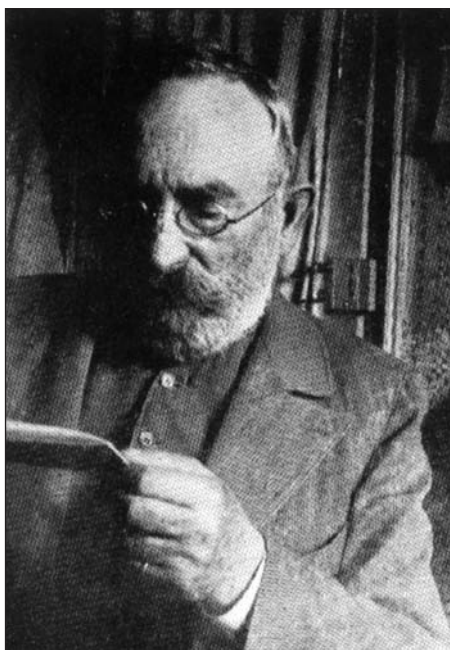
Regi nagynéném, akihez most lakni mentem, jól konzervált, tényleg feltűnően csinos szőke hölgy volt, aki harmincas éveinek végéhez közeledett. Mintegy tíz évig egy jómódú kereskedő felesége volt, aztán belebolondult egy jóképű tőzsdeügynökbe, aki miatt elvált férjétől. De csakhamar kiderült, hogy az új Adonisz képtelen eltartani feleségét. Az egész család arra kényszerült, hogy abból a járadékból éljen, amit jóindulatú férje biztosított három gyermeke számára, így a díj, amit szállásomért és ellátásomért fizettek, nagy segítséget jelentett.

Viszont új környezetem kevés sikerrel biztatott abból a szempontból, hogy kedvező irányt biztosítson fejlődésemnek. Hatan laktunk három szobában; ráadásul, egyik idősebb unokatestvéremmel, egy magas, kedves szőke lánnyal – tuberkolózisban halt meg harmincegy éves korában – laktam egy szobában, aki eléggé felkavarta a vidéki német színházak életét, mind a színpadon, mind azon kívül; jó, kissé meggondolatlan lélek volt, akinek sok mindent meg kellett bocsátani, mivel igen szeretetreméltó volt. Bécsi

rokonaim közül őt szerettem a legjobban, akit átszellemítet a vidéki színházi szerepei miatt őt körülvevő dicsfény, s olyannak tűnt, mint egy francia félvilági nő. A különféle látogatók ítéleteiből kiindulva, nem voltam egyedül szép unokatestvérem iránti csodálatommal, és habár nem izgattam fel magam emiatt, ez a fajta nevelés aligha inspirált egy tíz éves fiút az egészséges erkölcsi alapelvek irányába. Micsoda naivítás volt szüleitől, hogy kitétek ennek a kétes környezetnek!

Ráadásul gyökeres, hátrányos változás történt életemben. Regi nagynéni szeretet nélküli egoista volt, aki számára csupán annyit jelentettem, hogy általam fedezni tudja háztartási kiadásait. Kiűztem gyermekkorom paradicsomából, amit a vidéki élet jelentett, barátok nélkül, távol családomtól, olyan emberek között, akik idegenek maradtak számomra. Talán az egyetlen örömöm volt, amikor karácsonyra, húsvétra és a nyári szünetre hazajöttem, bár ez még szomorúbbá tette a Bécsbe való visszatérést. Egyszer, a fővárosban töltött második évem idején anyám kedvenc bátyámmal együtt kísért a városban, mert konzultálni akart egy orvossal bátyám egészségi állapotát illetően. Csak két napig maradtak. Az elválás olyan mélyen érintett, hogy – én, a tizenegy éves fiú – átsétáltam az egyik hídon a Dúnán, sokáig bámultam a sötét, jeges vízbe, és azt fontolgattam, nem az lenne-e a legjobb, ha beleugranék. A szünet végén, amikor vissza kellett ténnem az utálatos bécsi környezetbe, mindig bezárkóztam a vonat WC-jébe, hogy ki tudjam sírni magamat, és ne vegyék észre. A szeretet és érzelmi biztonság hiánya kétségtelenül nagymértékben volt felelős kissé zárkózott természetemért, a művészi kifejezés őszinteségének és spontaneitásának ismételt hiányáért, ami későbbi fejlődésem során nagy gondot okozott számomra.

Bécsi éveim elején, nem megfelelő felkészültségem miatt nem sikerült állami gimnáziumi felvételim. Emiatt magángimnáziumba adtak, ahonnan a következő évben akartak átíratni rendes gimnáziumba. Előmenetelem eleinte jó volt, de a vaskalapos, egyéniség nélküli tanárok miatt, meg mivel képtelen voltam egy dologra összpontosítani figyelmemet, fokozatosan egyre hátrább kerültem, azon padok irányába, amelyek a semmirekellőknek voltak fenntartva. A dolgok e nem kielégítő állapotának az vetett véget, amikor szüleim észrevették, milyen lassan fejlődik hegedűtudásom, és elhatározták, hogy beíratnak a Zenebarátok Konzervatóriumába, így mindenesetre lehetlenné vált a gimnázium folytatása; közismereti oktatásomról magántanár gondoskodott.

Flesch édesapja

A nyilvánosság előtt először 1883. december 31-én léptem fel, amikor a Mosoni Társaskör újévi koncertjén Alard „Faust” fantáziáját játszottam (a rákövetkező táncsal); szülőhelyem muzsikusi általában arra a megállapításra jutottak, hogy igen sokat fejlődtem. Szüleim azonban úgy gondolták, hogy a Backnál eltöltött tizenhét hónapi tanulás eredményéről egy elismert szaktekin-télynek kellene ítéletet mondani, azaz id. Joseph Hellmesbergernek. 1885-ben aztán, egy borús téli napon anyám elvitt a konzervatóriumba, hogy annak mindenható igazgatója előtt tegyek vizsgát. A házmester, aki anyám kérését továbbította neki, azzal az utasítással tért vissza, hogy először is tíz forintot kell fizetni. Miután ez megtörtént, kértek bennünket, várjunk egy kicsit, mivel az igazgató a növendékzenekar próbáját vezényli; de meghallgathatjuk, ha érdekel bennünket. A nagyterem egyik páholyába vezettek bennünket, ahol egy kilenc-tíz év körüli fiú éppen Sarasate „Faust” fantáziáját játszotta zenekari kísérettel. Csak ültem és tátottam a számat, mivel ilyen hegedülést még sohasem hallottam. A próba végén a házmester a Szentek Szentjéhez – az igazgatói irodába vezetett bennünket. Először is megkérdezte, milyen benyomást tett rám ifjú kollégám játéka, és amikor csodálatomat fejeztem ki, megjegyezte: „Igen, a kis Kreisler fel fogja kavarni a világot; de csak lenne jobb a tartása!”

Így aztán egy és ugyanazon napon összehallgaltam két hegedűssel, akik nagy, de alapvetően különböző hatást gyakoroltak mind művészi fejlődésemre, mind pedig személyes sorsom alakulására: számomra, ahogy generációm tényleg valamennyi hegedűse számára, Kreisler a modern hegedű-

játék vezéregyénisége lett, annak a fejlődési iránynak továbbvivője, amit Ysaye kezdett meg; míg ezzel szemben Hellmesberger lett negatív és öntudatlan oka annak, hogy Párizsba költöztem, ezzel meghatározva pályafutásom alakulását.

Ami magát a „vizsgát” illeti, az nem hozott olyan eredményt, ami útmutatásul szolgálhatott volna jövőmre vonatkozóan. Az igazgató mindössze néhány frázis elmormolására szorítkozott tehetségemet, kedvező kilátásaimat illetően, hogy mindvégig szorgalmasnak kell lennem, majd kegyesen elbocsátott bennünket. Anyám nem lett okosabb, mint annak előtte, és szüleim elhatározták, hogy megbízhatóbb szakembertől, J.M. Grün-től kérnek tanácsot, aki különben távoli rokonságban állt apám családjával. Ezáltal tényleg ráakadtunk a megfelelő személyre. Grün teljesen őszintén elmondta, hogy a képzés, amiben mindeddig részesültem, nem volt megfelelő, Josef Maxintsakot, a konzervatórium előkészítő osztályának tanárát ajánlotta nekünk és megígérte, hogy felvesz a saját főtanszakára a következő évben, ha (amint bizonyára erre számított) előkészítésem sikeresnek bizonyul.

Időközben tizenkettedik életévembe léptem, és már hat éve hegedültem anélkül, hogy a leghalványabb sejtelmem lett volna a hangszerjáték művészi megközelítését illetően. Ha az ember azt az eredményt veszi figyelembe, amit majdnem mindegyik későbbi pályatársam elért ebben a korban (pl. Kreisler, Thibaud, Elman és Heifetz); mint-hogy erősen beleragadtam a dilettantizmus mocsarába, az ember előtt szinte csodaszámba megy, hogy egyáltalán lett belőlem valami – még egy év, és talán már túl késő lett volna.

1885 őszén megkezdtem tanulmányaimat Josef Maxintsaknál. Új tanárom mintegy negyven éves volt, bécsi, erős szláv beütéssel. Vonásai jól formáltak voltak, még ha kissé nyersek is, míg testét tuskóláb csúfította el. Mint eredetileg id. Joseph Hellmesberger tanítványa, a Hellmesberger-kvartett brácsása lett; az opera zenekarának első hegedűseként és a konzervatórium zenekarának tanáráként is jó hírnévnek örvendett. Alapos zenekari képzettsége révén a hegedűsök felső középosztályába tartozott. Szigorú, féktelen, rendkívül hirtelen haragú tanár volt, és miközben alig törődött a vonótechnikával, rendkívül kényes volt az intonációra és valamennyi, a ritmussal összefüggő dologra. Rendkívül kritikus fülem – növendékeim mumusa – nagymértékben az ő munkája, amiért életem végéig hálás leszek neki, bár csak érettebb stádiumban ébredtem tudatára, milyen meghatározó hatást gyakor-

olt ekképpen szakmai fejlődésemre; akkori emlékem szerint tanítása túlságosan művészi érzék nélkülinek és fantáziátlanoknak tűnt. Minthogy kétszer vagy háromszor volt órám hetente, tíz hónap alatt rengeteg hegedűgyakorlat áttanulmányozására jutott elegendő időnk: Kreutzer, Rode, Fiorillo, Rovelli (megj.: Kreutzer tanítványa volt) és Mayseder etűdöket játszottunk, nemcsak egyszer, de három-négyszer egymás után, olyan gondossággal, aminek köszönhetően még ma is kotta nélkül el tudom játszani ezek legtöbbjét növendékeimnek. A jelentős anyag többi része, a Viotti-, Kreutzer-, Rode-, és egyes Bériot-koncertek biztosították a szükséges változatosságot. Így, viszonylag rövid időn belül, tanáromnak biztos és termékeny alapot sikerült adnia technikám számára. 1886 szeptemberében mentem felvételizni a Bériot 7. Koncerttel és rögtön felvettek Grün professzor osztályába.

(Korábban, a Zenekar c. lap 1999. júniusi számának 13-14. oldalán már ismertettük Flesch visszaemlékezéseit Grün Jakabról. Bár a már közreadott rész ide illelne, annak ismételt közlésétől eltekintünk.)

Meglehet, hogy a következő oknál fogva Hellmesbergernek köszönhetem egész karrieremet. A Filharmonikus Zenekar koncertjei mellett (mely zenekar azonos volt az operai zenekarral) voltak még a Zenebarátok Egyesülete által támogatott ún. Gesellschaftskonzertek, amiket különböző összetételű zenekar adott elő, s annak tagjai között voltak az engedéllyel rendelkező konzervatóriumi hallgatók. A tagjelölteknek a kar-nagy, Hellmesberger jóváhagyására volt szükségük. Több más kollégámhoz hasonlóan én is pályáztam a tagságra: ha kiállom a próbát, mint zenekari tag, annak rendje és módja szerint bekerülhetek majd az operai szekundhegedűsök utolsó pultjához, és húsz év szolgálat után jó reményeim lehetnek, hogy első hegedűs léptetnek elő! De Hellmesberger megmentett ettől a sorstól: kihúzta nevemet a listáról, és magyarozatként odaírta: „vak”. Úgy látszik, hibám közül rövidlátásom volt számára leginkább ellen-szenves tulajdonságom.

Nyilvánvaló volt hát, – akárcsak később Kreisler esetében –, hogy nincs jövőm Bécsben, még zenekari muzsikusként sem; a művészi stagnálás miatt érzett fenyegetettség által ostromozva, a vágy, hogy elhagyjam a várost, ettől fogva kezdett dominálni bennem.

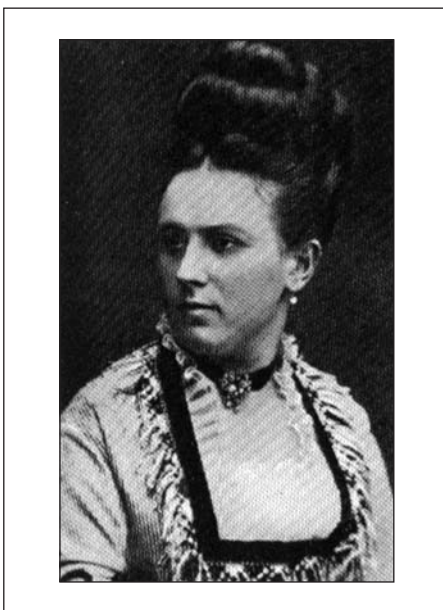
Rémülettel gondolok rá, mi lett volna belőlem, ha Hellmesberger védenca vagyok: amikor harminckét év múlva, szólístaként léptem fel a Filharmonikus Zenekarral, felfedeztem a konzervatóriumi időkből való

egyik legjobb barátomat a második hegedű első pultjánál... A zenekarban egy pultnál ültem Berthold Bachrich-hal, a Hellmesberger-kvartett brácsásának fiával (megj.: édesapja, Bachrich Zsigmond, a kitűnő brácsaművész 1841-ben született Zsámbokréten, Turóc vármegyében. Böhm Józsefnél tanult Bécsben, majd karmester, tanár és a Bécsi Filharmonikusok szólóbrácsása lett és zeneszerző is, lásd: Brockhaus lex.), aki hamarosan az opera zenekarának tagja és a Rosé-kvartett második hegedűse lett, amit a honvágya miatt, 1905-ben, Amszterdamban váratlanul cserbenhagyott...

A zenekari és kamarazenei órákon kívül a melléktárgyak között volt a zongora, összhangzattan és zenetörténet. Zongoratanárom, Ludwig professzor (korábban banktisztviselő volt, aki foglalkozást váltott) megpróbálta olyan vonzóvá tenni a tárgyat számunkra, „segédek” számára, amennyire csak lehetett. Mivel mi, csibészek hajlamosak voltunk a zongorázást hiábavaló gyötrelmeknek tekinteni, azonkívül, a legcsekélyebb manuális tehetségem sem volt a hangszerhez, Richard Wagner és Antonin Dvořák közismert, zongorára való alkalmatlanságával vigasztaltam magam; amikor, valamivel később Richter Jánossal játszottam a bécsi operaházban és a várószobában kellett várakoznom, rémesen kakofónikus zongora duett hangjai hatoltak fülembe az igazgatósági szobák felől, és amikor Richter végül fogadott, elmondta, hogy Dvořakkal éppen az imént futották át az utóbbi szerző szimfonikus költeményét, a Vadgalambot...! (Megj.: 1896-ban készült a mű.)

A jószágos Robert Fuchs, akit „szerenáda-Fuchs”-nak neveztek el (megj.: a Fuchs rókat jelent), megpróbált megtanítani az összhangzattan szabályaira. Két későbbi alkalommal ismét nekifogtam ennek a tantárgynak, inkább azért, hogy szert tegyek a szükséges ismeretekre, mintsem hogy megnyugtassam lelkiismeretemet. Kortársaim szerencséjére (az utókort nem is említve!) azonban zeneszerzői tevékenységem megmaradt a hegedűkoncertekhez írt kadenciák keretei között. A „komponálás” szót használok az „összeállítani” kifejezés szó szerinti értelmében. Mellesleg szólva, micsoda lealacsonyító szóhasználat egy Beethoven vagy egy Mozart inspirációjára!

A tanárok közül, akikkel az intézmény folyosóján szoktam találkozni, Anton Brucknert kell elsőként említeni; hihetetlenül bő pantallóival akkor nevetséges alaknak tűnt számunkra, diákok számára. A zongoratanárok közül Anton Door és Julius Epstein voltak a legkedveltebbek, minthogy Franz Schalk és Ferdinand Loewe akkor még beosztotti pozíciót töltött be...

Flesch édesanyja

A bécsi bécsi konzervatóriumot különös légkör hatotta át – pezsdítő és gáláns, művésziileg romantikus. Igazgatónk – szokása szerint feltűnően udvariatlanul – furcsán gyengéd hanghordozást szokott felvenni, amikor egyes fiatal, a másik nemhez tartozó énekeseket megszólította, és bár Frau Liebig, aki az illemszabályokra ügyelt (gardedám), rendkívül buzgón igyekezett elejét venni annak, hogy bármilyen flört lobbajjon fel a folyosón, senki nem tilthatta meg a különböző nemű tanulóknak, hogy az intézeten kívül találkozzanak.

Reggelenként, amikor a nagyteremben a zenekari próbák voltak, a tilalom ellenére általában sikerült megközelítenünk az aluljárót, ami a pódium alatt a mai napig összeköti a terem két oldalát, hogy így „kapjunk el” részleteket az előadásból. Így hallottam először olyan virtuózokat, mint Joachim, Sarasate és Ysaÿe...

A hegedűsök közül, akik jeleskedtek ezen a koncerteken (megj.: itt a Pauline Metternich hercegnő által rendezett, jótékony célú hangversenyekről van szó), csak kettőre emlékszem: a tizenéves Fritz Kreislerre, aki éppen akkor nyert első díjat a párizsi konzervatóriumban és jóval idősebbnek tűnt koránál, bár művésziileg még csak kibontakozóban volt; és egy bécsi ünnepeltre, aki Marcello Rossi néven lépett színpadra, és igen közepszerű hegedűs volt.

A Zenebarátok Egyesületének születésnap koncertjén részt vett a védnök Stefánia koronahercegnő, a szerencsétlen sorsú Rudolf koronaherceg felesége. A sajnálatos szokásoknak megfelelően Mayseder 6. Etűdjét – afféle perpetuum mobilét – játszotta az összes, mintegy ötven hegedűs növendék.

Bertl Bachrich és én ugyanannál a pultnál ültünk, és rendkívül apró termetűnk, ami nagy vehemenciával párosult, felkeltette a fejedelmi hölgy külön érdeklődését.

Sajnos nevelőszüleim nem voltak elég intelligensek ahhoz, hogy belássák, mennyire okvetlenül elengedhetetlen egy leendő hegedűművész számára, hogy nagy hegedűsöket halljon, már csak azért is, hogy példa és cél álljon előtte. Nem emlékszem, hogy nagynénemtől valamikor is kaptam volna állójegy-re elegendő pénzt, ezért kénytelen voltam becsempészni magamat a koncertekre; a már említett nagytermi aluljáró fontos menedékkül szolgált vészhelyzet esetén. Mivel erős volt bennem a vágy, hogy jó dolgokat halljak, hamarosan virtuóznak számítottam az illegális koncertlátogatók között, és így sok kiemelkedő hangversenyt tudtam meghallgatni. Abban az időben Bécsben Joachim és Sarasate versengtek a pálmáért a hegedűsök között. Abban a helyzetben voltam, hogy mindkettőjük pályafutását figyelemmel kísérhettem 1886-tól halálukig, 1907-ig, illetve 1908-ig. Személyesen is megismerkedtem velük.

Joachim József 1831-ben született Köpcsényben, a magyarországi Moson megyében, mintegy harminc kilométerre szülőhelyemtől; egy szegény zsidó kereskedő fia volt...

A XIX. század utolsó negyedének hegedűsei számára Pablo de Sarasate (1844-1908) varázslatos név volt, sőt több ennél... Ysaÿe egyszer Amszterdamban egy beszélgetés során így összegezte őt nekem: „ő tanított meg bennünket pontosan játszani...”

Az évek során csak háromszor volt lehetőségem közelebbi kapcsolatba kerülni Sarasatével. Első ízben, amikor még a párizsi konzervatórium növendéke voltam, özszeismerkedésünket követően meghívott, hogy játszsam a Svendsen oktett negyedik hegedű szólamát párizsi otthonában, egy zenés teadélutánon. Ezen felbátorodva, egy idő után megkérdeztem tőle, játszhatnék-e neki valamit. Egy kora reggeli időpontot jelelt ki. Amikor megérkeztem hozzá, úgy tűnt, még nem kelt fel, sokáig váratott, és ezalatt lehetőségem volt megcsodálni tubákos szelencéinek nevezetes gyűjteményét, ezek legtöbbször fejedelmi személyek ajándéka volt. Végre megjelent, csaknem negligzében, elnézést kért és kérte, játszsam valamit, miközben meglehetősen zavartalanul öltözködött a szomszéd szobában. Joachim „magyar” hegedűversenyéből játszottam egy részt, majd néhány spanyol táncot, impresszióját, Goldschmidt kíséretével, aki időközben váratlanul beállított. Amikor valami külön-

nősképpen felkeltette érdeklődését, megjelent a szomszédos szoba ajtájában, rendszerint csaknem teljesen meztelen felsőtesttel, és megfigyeltem abnormálisan magas ivelésű mellkasát, ami természetes támaszt adott hegedűjének, ideális helyzetet biztosítva a hangszernek. Nagyon húzelgően nyilatkozott játékomról, de anélkül, hogy a legkisebb gyümölcsöző kritikával élt volna. Utoljára Romániában találkoztam vele... Két csodálatos Stradivarius hegedűje volt: egyik a „Boissier”, amelyiken soha nem játszott, és egy 1725-ből való hegedű, csak ezt használta. Mindkét hegedűt örökre kivonta a használatból azzal, hogy végakarata szerint a pamplonai (itt született) és a párizsi múzeumra hagyta őket – ami csúnya és kisstílusú lépés volt, ha figyelembe vesszük, hogy a hegedűkészítés művészetének e páratlan teljesítményei óriási fontossággal bírnak a zenei gyakorlat számára. Egy tiszta, a társadalom iránti lelkiismerettel bíró művésznek – éppen ellenkezőleg – még életében gondoskodnia kell arról, hogy kedves hangszere halála után a fiatalabb generáció szolgálatába kerüljön...

Míg Joachim, egyénisége és művészete által fél évszázadon keresztül nyomot hagyott a hegedűs világon és nevelő hatása, radikális változást gyakorolt a művészet koncepciójával kapcsolatos berögződések terén, Sarasate nem tovább, mint huszonöt évig volt hatással kortársaira...

Időközben mi történt velem? Grün osztályában a minőségibb hegedűjátékba nyertem betekintést. Ezidáig csak Viottiig, Kreutzerig és Rode-ig léptem előre, de most Beethoven, Spohr, Vieuxtemps, Mendelssohn, Ernst, Joachim, Bruch és Brahms világa tárult fel előttem, míg a zenekarban klasszikus szimfóniákat és nyitányokat, valamint egy kis Wagnert és különféle egyéb operarészleteket tanultam. De általános zenei műveltségem igen sok kívánnivalót hagyott maga után. Mivel hangom mutált, felmentést kaptam az énekkar alól. Nemigen kedveltem a zongorázást, illetve nem volt hozzá tehetségem, és nagyon elhanyagoltam az összhangzattant. Ráadásul, Hellmesberger leplezetlen ellenszenvem miatt nem volt lehetőségem részt venni a kamarazene órákon: hiába vártam, hogy vonósnegyesbe hívjanak. Nagyon keserves út vezetett addig, mire hegedűjátékbeli fejlődésem érvényre jutott. Az első években jövődombeli ünnepelt hegedűsként tartottak számon; hegedűhangom természetes zamataról azt mondták, Hellmesbergerére emlékeztet. A fantázia és átélés félreérthetetlenül jelen volt játékomban, de a teljes technikai oldal fejletlen volt még. Kicsiny és törékeny voltam, kezeim ugyancsak gyengék, kisujjam túl rövid és erőtlen. Csak a későbbi évek során sikerült

ezt az alkati fogyatékoságot nagyrészt kiküszöbölni a váltott ujjas oktávok segítségével. De ekkor még bal kezem alkati szempontból annyira fogyatékos volt, hogy Grün volt olyan hozzáértő felhívni erre, mint hegedűsi pályafutásom legfőbb akadályára, apám figyelmét. Trillám és staccatóm hasonlóképpen igen primitív fokon állt és tanáraink képtelenek voltak hathatós lépést ajánlani tökéletesítésükre. A tanítás volt a gennyes sebében az időben a tanulás racionális metódusai tökéletes nem ismeretének. A nem kielégítő eljárást követően az ellenszer mindig a „próbáld meg újra”, vagy a „gyakorolj többet” volt, a miértek és a hogyanok megbeszélése nélkül. A gyakorlás mennyiségét tekintették a hatékonyság kritériumának. Szemmel láthatólag senki sem tudta, hogy a feladat logikus elemzése kétszeres eredményt hoz, feleannyi idő alatt. Így aztán nem csoda, hogy amint magasabb osztályokba kerültem, eleinte ígéretes játékom lépésről lépésre hanyatlani kezdett. Mindaz, aminek érdekében később kigondoltam az „alkalmazott technika” kifejezést – ami az általános képességeik hasznosítása egy speciális feladatra, vagy röviden: a tanulás tudománya – teljesen ismeretlen volt előttem. A jelenlegi minták alapján hegedűsi pozícióm leltára nagyon kedvezőtlen egyensúlyról tanúskodott volna: a pozitív oldalon bizonyos kézügyesség természetes hangérzéssel és jó füllel párosult; a negatív oldalon a szilárd technikai alap hiánya, az erőtlen ujjak, a túl széles vibrató, a megrögzött portato játékmód a legato helyett, röviden, mindazon dolgok hiánya mutatkozott, amelyek a művészi hegedűjátékot valójában teszik. A szokásos tanítási metódus egy tervszerűtlen és cél nélküli, primitív tanácsból állt az előadásra vonatkozóan, amely szempontjából mindig felvetődik a kérdés, vajon a javasolt előadásmód valóban helyes-e, vajon van-e valamilyen, ebbe az irányba vezető, általánosan érvényes instrukció, vajon helye van-e valamilyen előadásbeli különbözőségnek a tanulók eltérő egyéniségéből kifolyólag – erről kellene szólnia az ideális tanításnak.

Tanulmányaim harmadik évében Grün eljátszatta velem egy koncerten az akkor igen népszerű Zarzicki mazurkát. Ez jelentette igazi kezdetét szólolistai pályafutásomnak. Bemutatkozásom a koncertpódiumon élénken él emlékezetemben. Oly szörnyű pánikban voltam, hogy teljesen mechanikusan és öntudatlanul játszottam; kellemesen meglepődtem, amikor a darab váratlanul véget ért, és a dermedt önkívületi állapotból magamhoz térve meghallottam tanárom bátorító, dicséret szavait. Néhány hónappal később került sor az évi vizsgahangversenyre (megj.: Flesch záróvizsgájára), amin Wieniawski D-dúr koncertjének első két té-

tétét játszottam. Míg kolléganóm, von Brennerberg kisasszony egyhangú szavazással kapott első díjat, én csak szótöbbséggel kaptam meg ugyanezt a megkülönböztető díjat. Így hát a konzervatóriumban eltöltött három év folyamán csak a második helyet értem el. Nem tudtam szabadulni a bizonytalan érzéstől, hogy valami nincs teljesen rendben művészi fejlődésemet illetően.

Időközben a kisfiúból fiatalember lettem. Közismereti oktatásomat egy orvostanhallgató felügyelte. Bár úgy volt, hogy folytatom gimnáziumi tanulmányaimat, tanárom nagyon liberálisnak bizonyult a tantárgyak kiválasztásánál; elhagyta a latint, és a német irodalmat, a világtörténelmet és mindazon tárgyakat részesítette előnyben, amelyek feltehetően felkeltik az eleven és művészi irányultságú, fiatal elme érdeklődését. Intellektuális szempontból látóköröm kitágult és szabad utat nyitott a magasabb fokú műveltség számára, ami főként autodidakta módon történt, de szilárd alapokon nyugodott.

Amíg a konzervatóriumban tanultam, szüleim vásároltak nekem egy németalföldi hegedűt 150 forintért Eusebius Mandyczewski zenetörténészről. Egészen addig játszottam ezen a hangszeren, amikor meg tudtam venni egy Storionit Párizsban. Abban az időben Bécsben az ember még tudott kevésbé ismert, olasz mesterektől származó, nagyon jó hegedűket venni 300 forintért. A hegedűkereskedelem az öreg Lemböck Gábor (megj.: Pesten született 1914. október 16-án, Bécsben halt meg 1892. március 27-én) kezében volt, aki maga is nagyon jó hangszereket készített (az idősebb Hellmesberger kizárólag Lemböck egyik Guarneri-másolatán játszott), valamint Bittner, Zach kezében (aki később új módszert talált fel a hegedű fájának kezelésére „à la Vuillaume”, azonban siker nélkül) és végül a legnagyobb szakértő és a legsikeresebb kereskedő volt közülük – Voigt...

Ami tanári tevékenységemet illeti, tizenkét éves koromban volt először tanítványom: Mosonban volt egy velem egykorú barátom, Jóskának hívták, hegedült és a tűzoltózenekar karmesterénél tanult, akit már említettem. Akkoriban állítólag már hosszú ideje tanultam a művészetet. Messze túlszárnyaltam Jóskát, és édesapja elhatározta, hogy kiaknázza hegedűsi kiválóságomat és elintézte, hogy a hosszú nyári szünet alatt hegedűórákat adjak a fiának. Amikor megkérdezte, mi legyen a honorárium, azt válaszoltam, hogy fáradozásomért viszonzásul egy tányér diókompótot kérem minden hegedűóra után – ez egyfajta érdesség volt, ami éretlen dióból készült, amiért én igen lelkesedtem. Így aztán minden óra után stante

pede (megj.: tüstént) elfogyasztottam tiszteletdíjamat; „hitelkeretről” szó sem lehetett. Jóska édesapja délutáni szundikálását végezte a másik szobában, miközben és fiának hegedűóráát tartottam; mindazonáltal megszakítás nélkül kellett végeznünk feladatunkat, mivel rendszeresen felébredt, amint fia abbahagyta a játékot. Azonban szívesebben játszottam én magam, mint hogy javítsam a Jóska által játszott rossz hangokat, és a következő trükköt gondoltuk ki: minthogy apja nem láthatott benniünket a szomszéd szobából, én magam játszottam Jóska helyett, hangosan javítva saját hibáimat. Ily módon az ügy minden résztvevő szempontjából kielégítően alakult, kivéve magát a tanítványt. Kipróbáltam kezdő tanári képességemet néhány másik, velem egykorú gyereken, Bécsben, ötven Kreutzer tiszteletdíjért óránként; (megj.: Flesch könyvének 333. oldalán említi, hogy Anton Stamitz havi 18 frankért (livre) tanította 12 alkalommal Rudolf Kreutzert, ami óránként másfél frank. Flesch – saját számítása szerint – amikor Bécsben, még gyermekként tanítani kezdett, 50 „kreutzer” (20 amerikai centet) kapott; ugyanebben az időben Bécs vezető hegedűtanára, Grün Jakab 5 forintot (2 dollárt) kapott óránként. A „kontinentális” hegedűóra legalább 60 percet jelentett) de addig nem kezdtem el, hogy úgy mondjam, hivatásosként tanítani, míg el nem végeztem a konzervatóriumot. Legtöbb tanítványom műkedvelő volt, Paul Riesenfeld hegedűs kivételével, aki később az egyik legnépszerűbb muzikarmester lett Amerikában. Azonban körülbelül 33 éves koromig hegedűórákat adni többnyire kényszerű volt számomra, főradásnyire kényérkereseti mód, ami saját tanulmányaimtól rabolta el az időt. Csak jóval később kezdtem tudatára ébredni, milyen nemes küldetés – szellemi propaganda – ha valaki a tudását és tapasztalatát továbbadja a fiatalabb generációnak: az ember képes tovább élni nemcsak gyermekeiben, de növénydeikeiben is.

Közben Gyula bátyám Bécsbe jött tanulni az orvosi egyetemre. Mindketten nagyanyánkhoz mentünk lakni és sokkal könnyebbé tettük vesződséges létét azzal, hogy a lakbérhez hozzájárultunk. Minthogy nagyon jól gondunkat viselte, bátyám és én tökéletes egyetértésben éltünk, nagyon boldog voltam új környezetemben, szorgalmasan tanultam és részben gondoskodni tudtam magamról a tanítási tevékenységért kapott összegből. A konzervatóriumi órák béklyójától megszabadulva, megpróbáltam független módon, művésziül tökéletesíteni tudásomat; ugyanakkor alkalmasszerűen játszottam tanárom, Grün előtt, hogy ellenőrizzen, ezen alkalmakkor bátyám kísért zongorán. Bár saját ítéloképességem ekkor még nem fejlődött ki

kellőképpen, hogy játékomat kiértékeljem, kénytelen voltam ráébredni: művészi fejlődésem zsákutcába jutott, és hogy Grün hatásdémek köszönhetően nem fogok kikerülni onnan. Persze rendszeresen, és sokat gyakoroltam, de minden ok és értelem, vagy öröm nélkül. Lélektani hiányát éreztem egy olyan vezető ösztönzésének, akit érdemes utánozni. Grün előadói stílusa muzikális volt ugyan, de száraz, költőiség nélküli, nem keltette fel a bennem szunnyadó művészi érzéseket. Aztán ott volt a teljes perspektívtávlanság az uralkodó körülmények miatt, részben Hellmesberger ellenszenve és beszűkült életvitelém miatt. Korábbi riválisom, Irene von Brennerberg pontosan felmérte helyzetét, rögtön Párizsba ment, amint befejezte tanulmányait Bécsben, és fantasztikus hírek keltek lábra Bécsben művészi fejlődéséről. Mi sem volt természetesebb, hogy – elbűvölve a varázstól, amit Párizs neve mindig is gyakorolt minden jó németre – bennem is szenvedélyesen érelődött a vágy, hogy abban az intézményben folytatam tanulmányaimat, ahonnan a fiatal Kreisler, dicsfényvel övezve, néhány évvel korábban került ki. Apám határozatlan volt. Egyrészt nem tudta leplezni a tényt maga előtt, hogy a művészi légkörváltozás alapvető fontosságú lenne jövőm formálása szempontjából, másrészt visszaretent attól a roppant áldozattól, amit párizsi tartózkodásom rótt volna rá. Végül is, hat gyermek apja volt, akik közül három fiú külföldön tanult, miközben össze kellett kaparnia két leány hozományát. Mivel mindaddig nem tudtam előteremteni a megélhetésemre valót, számításba kellett vennie, hogy évente több mint 3000 frankot kell rendelkezésemre bocsátania: más szóval, többé-kevésbé azt az összeget, amibe saját háztartása került. Végül is, lenyelte a keserű pirulát és gyermeke oktatását saját kényelme elé helyezte. Mindez erkölcsi alapjaimat illető szilárd meggyőződésében sem tudta korlátozni: annak gondolata, hogy egyáltalán nem biztonságos egy tizenhat éves fiút Párizs flaszterjére irányítani, úgy tűnt, nem aggasztja. Ugyanakkor, volt Párizsban egy Maurus Deutsch nevű kereskedő, aki mosoni volt és apám fiatal kora óta ismerte. Megígérte, hogy törődik velem, és mindenben segít berendezkedésemet illetően; havi járadékot is rajta keresztül kaptam meg. Az a tény, hogy volt egy ember Párizsban, akiben megbízhattak, nagy biztonságérzetet adott szüleimnek, és 1890 nyarán átköltözésem eldöntött kérdés volt. Életem új értelmet nyert, ismét öröm töltötte el szívemet. De négy héttel a kitűzött indulási idő előtt csaknem a Dunába veszttem. Már kora gyermekkoromtól otthonosan érezvén magunkat a vízben, nekünk gyakorlott és kivételesen jól úszó fiataloknak az volt a szokásunk – anélkül, hogy ebbe jobban belegondoltunk volna

–, hogy többnyire a fürdésre elhatárolt területen kívüli úsztunk. Ha éppen kedvünk támadt, a sodró ár ellenére egyenesen keresztülúsztunk a Dunán, pihentünk egy keveset a túlsó parton és visszatértünk oda, ahonnan elindultunk. Egyik délután ismét vállalkoztam erre az útra, társ nélkül, de a magas víz-állás miatt nem tudtam kimenni a szemközti parton, és egy pillanatnyi pihenő nélkül kellett visszatérnem. Nem számoltam az ár erejével, ami áradás idején elő, és amely szokatlan erővel ragadt magával egy éppen működő vízimalom felé. Késébeesetten küzdöttem a hullámokkal. Közben a fürdőzők észrevették a veszélyt, amibe kerültem, és kiáltásokkal biztattak rendkívüli erőfeszítésre. Már éreztem a vég közeledtét, és egész addigi életem lepergett előttem. De a kritikus pillanat előtt, alig három méternyire a malomtól, sikerült emberfeletti erőfeszítéssel megvetni a lábamat és teljesen kimerülten kívánszorogni a partra.

Visszatekintve a Bécsben eltöltött két évre, a szülői ház elhagyását követően, főként az örömtelen gyermekkor képe rajzolódik ki előttem, ami sivár, egézségtelen talajba és kevés erkölcsi értékkel rendelkező családi környezetbe volt plántálva. Hegedűsi képzésem eleinte dilettáns, a későbbi stádiumban mechanikus, és végül, éppen amikor művészi szívem kellett volna válnia, pedáns szűklátókörűségben végződött. Mégis, kedvező belső fejlődés jelei mutatkoztak, ami sértetlen maradt a nem kielégítő külső hatások ellenére. Egyszerű, vidéki középosztálybeli családból érkezve, lehúzott magához az alsó városi középosztály. A bécsi előkelő társaság jóformán ismeretlen volt számomra. Évek teltek el, mire képes voltam otthonosan érezni magamat művelt körökben.

Miközben határozott szükségét éreztem annak, hogy ismereteimet bővítssem, intellektuálisan képtelen voltam az ehhez szükséges koncentrációra. Személyiségem kölcsönösen ellentmondó jellemvonásokat és tehetségi összetevőket árult el, amelyeknek végső kifejlődését lehetetlennek tűnt előre látni. Az érzelmek és a megfontolás terén meglévő kettősség, amely oly jellegzetes vonásává vált művészi egyéniségemnek, már része volt még fejlődésben lévő énemnek.

A párizsi konzervatórium felvételi vizsgáját október első napjaiban tartották. Szeptember közepe felé anyám Bécsbe utazott velem, vásárolt nekem egy hatalmas méretű ládát az „ocskapiacon”, amibe belefért egész vagyonom, beleértve kottáimat; vett egy másodosztályú jegyet Párizsig, aztán áldásával – kiküldött a nagyvilágba.

Rakos Miklós
(A következő számban folytatjuk.)